

NAZAR ESHONQUL ASARLARIDA INSON TAQDIRI VA IJTIMOIIY MUAMMOLAR TALQINI

Ahrorova Tursunoy Karimjon qizi

Adabiyotshunoslik yo'nalishi magistranti,

Namangan davlat universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10526301>

Annotatsiya: Mazkur maqola Nazar Eshonqulning qissa va hikoyalarda insoniyat taqdiri va jamiyat hayoti bo'y ko'rsatgan, ko'rsatayotgan va ko'rsatadigan muammolarning tub ildiz va mohiyatlari tahliliga, hamda yozuvchining boshqalarda takrorlanmas benihoya individual uslubiyatini ochib berishga qaratiladi. Tahlil davomida badiiy matn tahliliga oid birliklar: modernizm, psixologik ruhiyat, kechinma, absurdlik, ijodiy individuallik kabi masalalar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: modernizm, ruhiyat, qahramon xarakteri, ijodiy individuallik, qahramon portreti, ramz va ramziylik.

Аннотация: В данной статье основное внимание уделяется анализу корней и сути проблем, которые повесть показала, показывает и показывает в рассказах Назара Эшангула, судьбам человечества и жизни общества, а также раскрытию неповторимой личности писателя. методология. Рассмотрены единицы, связанные с анализом научного текста: модернизм, психологическая ментальность, опыт, абсурд, творческая индивидуальность.

Ключевые слова: модернизм, психика, герой, творческая индивидуальность, портрет героя, символ и символика

Abstract: This article focuses on the analysis of the roots and essences of the problems that the story has shown, shows and shows in the short stories of Nazar Eshanqul, the fate of humanity and the life of society, and on revealing the writer's inimitable individual methodology. The units related to the analysis of the scientific text are considered: modernism, psychological mentality, experience, absurdity, creative individuality.

Key words: modernism, psyche, hero, creative individuality, hero portrait, symbol and symbolism.

Badiiy adabiyotda hayot go'zalliklari, insonning ijtimoiy faoliyati va ma'naviy olami, ma'lum bir estetik kategoriyalar orqali o'z ifodasini topadi. Badiiy adabiyotning estetik kategoriyalari deyilganda, poetik idrok etilgan hayotiy voqelikni tasvirlash yo'llari, badiiyat qonuniyatlari nazarda tutiladi. Adabiyotshunos Matyoqub Qo'shjonovning fikricha: "Estetik kategoriya – bu

ITALY

ITALY

hayot go'zalliklarining adabiyot va san'atda in'ikos ko'rinishlarining tasvir yo'llaridir"¹.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Keyingi yillar adabiyotida inson hayotining eng shiddatli voqealari chigal taqdirlar-u, fojeali kechmishlari, qahramonona voqealarga boy yulduzli onlari o'zining ta'sirchan ifodasini topmoqda. Yozuvchi inson taqdiridagi nozik murakkab holatlarni hamda shu inson sajiyasidagi muhim hislatlarni, uning ma'naviy olamini tasvirlashga asrlar davomida harakat qilib kelmoqda. Shuni ta'kidlash joizki, san'at asarlari har qanday zamonda insonni o'rganishga, uni kashf etishga botir kuch-qudratini sarflashi lozim. Adabiyotshunos olim H. Umurov bu holatni quyidagicha tasvirlaydi: "Ma'lumki, insondan tashqari, uni o'rab olgan tabiat ham, jamiyat ham, hayvonot, o'simliklar olami ham, buyumlar vapredmetlar ham tasvirlanadi. Faqatgina ular bir shart bilan tasvirlanadilar, ya'ni ular inson xarakteri va ruhiy holatining u yoki bu qirrasini ochishga xizmat qilishlari, demakki, insoniylashtirilishi lozim. Inson va uning ruhiyati tasviri bo'lmasa, aytilgan narsalar bu tasvirni, insoniy hislatni olmasa, uning adabiyotga daxli yo'qdir". Shu sababli ham adabiyot insonni tasvirlaydi, ulug'laydi, e'zozlaydi va qadrlaydi.

Shu nuqtayi nazardan, yozuvchi Nazar Eshonqulning "Maymun yetaklagan odam" hikoyasida insonning o'ziga xos hislatlari, xarakter va ruhiyatini, jamiyat hayotining uning xarakter shakllantirishga ta'sirini tahlil qilish orqali olam va odam o'rtasidagi birlikni qay darajada qay darajada yuzaga chiqara olganligini kuzatamiz.

Hikoya butunlay ramziy obraz, tamsil va ishoralarga asoslanganligi, yashirin falsafiy talqinga moyilligi, aniqroq qilib aytganda, murakkab badiiy sintez mahsuli ekanligini qayd etmoq lozim. Chunki asardagi ramziy ishoralar bilan ichki mazmuniy qatlamning aloqadorligini har bir kitobxon o'zicha tushunadi va tahlil etadi. Asardagi ilk tasvirlar qahramon qiyofasini tasvirlash bilan boshlanadi. "Uni birinchi marta uyining oldidagi eski o'rindiqa chuqur o'ygatolgan holda ko'rgan edim. U qaboqlari soliq, saqoli qirilmagan, bir paytlar semiz bo'lgan, ajinlar taram-taram qilib tashlagan, ko'rimsiz yuzi tarix kitoblarida tasvirlangan badjahl ma'budlarning haykaliga o'xshab ketar, unga qaragan odamning yuragi noxush bir hisdan orqaga tortardi. Ko'zlari hissiz va ifodasiz, egnida 50-yillarning andozasida tikilgan ancha salobatli kitel, baqbaqasi

¹ Мустақиллик даври адабиёти – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 2006. 288 б.

ITALY

ITALY

osilib turgan holda o'ychan o'tirardi"². Asar qahramonining portreti orqali uning hayot yo'liga nazar solayotgandek taassurot uyg'otadi. "Egnida 50-yillarning andozasida tikilgan ancha salobatli kitel", demak, o'sha davrning eng ilg'or kishilaridan biri bo'lib, yillar o'tgan sayin o'z mavqeyini yo'qotib qo'ygan shaxs qiyofasidir.

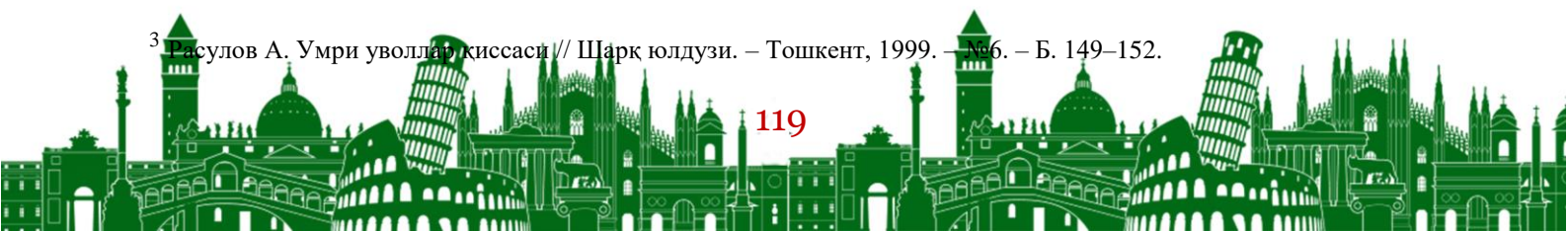
Yuqorida keltirilgan parchadan ko'rinadiki, yozuvchi asar qahramonining kim ekanligini kitobxon ko'z o'ngida gavdalandira olgan. Shu uchun ham o'quvchi asar qahramoni umrining so'nggi damlaridagi fojiali hayotiga qiziqish bilan qaray boshlaydi. Yozuvchi qahramon holati va u bilan bog'liq voqelikka oddiy bir kuzatuvchi sifatida nigoz tashlaydi, o'z tassurotlarini esa hikoyachi qahramon tilidan bayon etadi. Aslida bu inson qalbidagi iztirob nimada ekanligini kitobxon o'ylay boshlaydi. Uning bir vaqtlar tuzukkina rassom bo'lgani va hozir ham surat chizib turishini eshitgan kitobxon hayron bo'ladi, uni surat chizishga undagan iztirob nimada ekanligiga anglashga intiladi. Rassom cholning atrofidagilardan uzilib qolishiga, hech kim bilan muomala qilmaslik sabablari keying tasvirlarda o'z ifodasini topa boshlaydi. Yozuvchi qahramon qiyofasini chizar ekan, hikoyada murakkab inson xarakterini yaratadi va bu xarakterning badiiy talqini asar mazmuni orqali o'quvchiga yetkaziladi.

"Badiiy adabiyot jonli odamlar xarakterini yaratishi bilan muhim va zarurdir. Har bir zamon, millat adabiyoti insonni qanday nuqtayi nazardan tasvirlashi bilan bir-biridan farq qiladi. Eng qisqa asarlarda ham xarakterning nozik bir nuqtasiaks etganidek, epik asarlarda inson ruhiyati, maqsadlari butunligicha tasvirlanadi. Har bir janr, tur xarakterni tasvirlashdagi bichim shaklidir. Hozirgi ilg'or jahon adabiyotida insonni barcha tomonlarini qamragan holda, bus-butun aks ettirish yo'llari izlanmoqda"³. Ko'rinyaptiki, nafaqat o'zbek adabiyoti, balki umuman adabiyotda xarakter yaratish muammosini har qachongidan jiddiy, izchil qilib tasvirlash yo'llarini izlashda davom etmoqda.

Inson murakkab xarakter egasi, uning qalb kechinmalari turfa xil bo'lib, murakkab hayotning turli qirralarida u yoki bu darajada harakat qiladi. "Uni hayotda omadi chopmagan biron amaldor bo'lsa kerak, deb taxmin qilgan edim. Keyinchalik cholni tez-tez o'sha kitelida go'yo necha qadam umri qolganini o'ylab yurgandek og'ir qadamlar bilan uyiga yoki ko'cha boshidagi oziq-ovqatlar do'koniga qarab ketayotganini, gohida esa mahalla oshxonasida ovqatni titrab-qaqshab yeb o'tirganini, qaboqlari ostidan odamlarga adovat bilan tikilib-tikilib

² Эшонкул Н. Ялпиз хиди. – Тошкент: Шарк, 2008. 398 б.

³ Расулов А. Умри уволлар киссаси // Шарк юлдузи. – Тошкент, 1999. – №6. – Б. 149–152.

ITALY

ITALY

qo'rganini ko'rardim. Zaharli, odamni bo'g'ib qo'yadigan bu adovat menga o'shanda uning butun vujudidan, tanasidan, qoqshol bo'lib qolgan barcha qon tomirlaridan hamda chakalakzor ichidagi tilsimni qo'rg'on kabi menga noma'lum bo'lgan umr qal'asidan ufurayorgandek tuyulardi"⁴.

Asar qahramoning bunday holatga tushushi haqida o'ylab qaralsa, inson yeladi, yuguradi, oxir oqibat o'z dardlari bilan yashay boshlaydi degan xulosaga kelish mumkin. Hayot, ijtimoiy muhit insonni tarbiyalaydi, voyaga yetkazadi, ammo u hayotda qay darajada o'rnini topadi, qadrlanadi buni hayotdagi voqealar ko'rsatadi.

Adabiyotshunos Qozoqboy Yo'ldoshev ta'kidlab o'tganidek: "Inson tirikchiligi uchun bevosita kerak bo'lmaydigan narsalarga intilgan vaqtdan e'tiboran chinkam odamga aylanadi. Kishi uchun bevosita kerak bo'ladigan narsalar har qanday tirik mavjudotga zarur. Oziqlanish, himoyalani, ko'payish kabi ehtiyojlarni qondirishga har qanday jonivor intiladi va buni qo'lidan kelganicha uddalaydi. Tiriklik uchun bevosita kerak bo'lamasa-da, ma'naviy-ruhiy qadriyatlarga esa, faqat odamgina tan iskanjasidan bir qadar ozod bo'ladi, vujud ehtiyojidan yuksalib, ruhga bog'liq istaklarni tuyadi"⁵.

Inson ruhiyatidagi quvonch-u iztiroblar, muhabbat-u shavqatlar, yovuzlig-u ezguliklar mujassamlashadi. Ammo u bunday xususiyatlarni ijtimoiy muhitda qay darajada, qay birini yuksaltiradi, inson shaxsiyatiga, xarakteriga bog'liqdir.

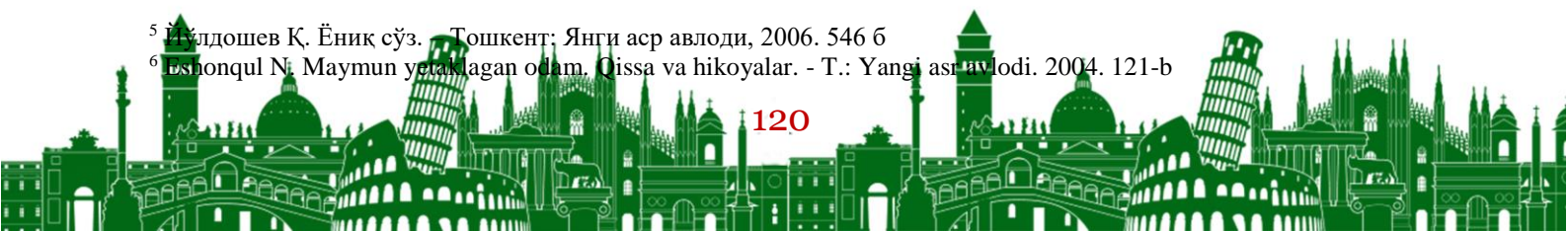
Shuning uchun millat, vatan, yurt singari ulug' miqyosini tushunganlar ham ijtimoiy maqsadlarning emas, muhabbat, ezgulik deb atalmish yurakka doir nozik tuyg'ularning tadrijiy davomidir. Ammo butun hayotini ma'lum bir muhitga xizmat qilish bilan o'tkazgan inson, umrining so'nggi damlarida "yolg'on haqiqat"ga xizmat qilganini his etib qolsachi, uning keying taqdiri, qolgan umri qanday azoblar, iztiroblarda o'tishini bir daqiqa bo'lsa ham o'ylab ko'raylik. Bu holatni yozuvchi yanada bo'rttirib tasvirlaydi. "Menga, avvalo, uning turqi yoqmasdi: nochor holiga qaramay, odamlarga kibr aralash dimog'-firog' bilan qarar, hammaga yotsirab, shubha bilan tikilar, go'yo o'zini bir umr hammaga shunday tikilib otgndek tutardi"⁶.

Badiiy asarda yozuvchi, avvalo, xarakter mohiyatiga kirishga intiladi. Qahramon xarakteri oydinlashgach, uning "portreti" ko'rinadi, so'zlashidagi o'ziga xosligi eshitiladi, xatti-harakatlari namoyon bo'ladi. Qahramon xarakterini

⁴ Эшонкул Н. Ялпиз ҳиди. – Тошкент: Шарқ, 2008. 398 б.

⁵ Ёлдошев Қ. Ёنيқ сўз. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006. 546 б

⁶ Эшонкул Н. Маъмур усталиган одам. Қисса ва ҳикоялар. - Т.: Янги аср авлоди. 2004. 121-б

ITALY

ITALY

chuqur bilgan yozuvchi uning ichki monologin, ongidan kechayotgan fikrlarini tasvirlashga intiladi. San'atkor qalbiga kirib, ung baho beradi, o'ylarini, kechinmalarini tasvirleydi.

Agar yozuvchi Nazar Eshonqul asarlariga jiddiyroq nazar solsak, ularda "qora bo'yoqlar", ya'ni, badbo'y hid, chirkin joy o'ziga xos ramziy ma'noga egaligini anglaymiz. Bu hikoyada ham shu tasvirlarni uchramiz. "Cholning uyi hashamatli, keng, lekin tashlab ketilgan maydonday huvillab yotardi. Ustun va romlar chirigan, umuman hovlidan badbo'y hid kelardi. Chirkin hid daraxtlardan, qor ostida qolib qarovsizlikdan xazonlikka yuz tutgan gulzordan, uyning yog'ochlaridan va ayvonda qalashib yotgan har xil rasmlar uyumidan kelayotgan edi: shaltoq hid esa axlat solinadigan unduqadan kelardi. Xayoliga birdan unduqadagi axlatlarni chol umri bo'yi saqlab kelgan bo'lsa kerak, degan fikrga kelib qoldim" (121-bet). Yozuvchi nima uchundir bu makonni o'ta chirkin tasvirlashga intiladi. Yoki bunda ramziy ma'nolar o'z ifodasini topganiga e'tibor qaratsak, jamiyatdagi, ya'ni sovuq sho'rolar hayoti tasvirini o'ziga xos uslubda taqdim etganligiga ishonch hosil qilish mumkin.

Axir chol ham bekorga chirkin, shaltoq hid keluvchi narsalarni umr bo'yi yig'maganligiga, yig'sa-da, unda o'zgacha ma'no borligiga ishonamiz.

Rassom chol mustabid tuzumning, hukmron mafkuraning qilich va qalqoni, tuzum yetishtirgan "siyosiy hushyorlik", yovuzlik, shavqatsizlik timsoli.

"Hikoyani o'qir ekanmiz, rassom cholning chizgan suratlarida o'zbek xalqining yetmish yillik mafkuraviy tutqunlik davridagi hayoti yaqqol aks etganligini sobiq sho'ro davrining o'zbek xalqi taqdirida qoldirgan qora izlarini ko'ramiz". Bu o'rinda olima Gulnoz Sattorova rasmlarida ko'ramiz degan fikrni ilgari suradi. Makondagibadbo'y hidlardagi ramziylik nimada ekanligini kitobxon yana anglay olmayapti. Uning asosiy xususiyati yemirilib, chirib borayotgan jamiyat, sho'rolar tuzumidir. Ammo unga umr bo'yi xizmat qilgan insonning ham so'nggi hayoti shunga qiyoslanmoqda. Razmda hayotiy voqea, tushuncha va narsalar biron predmet ma'lum voqea-hodisalarning xususiyatlari orqali ifodalanar ekan, unda doimo yashirin o'xshatishlar yotadi. Demak, hikoyaning o'ziga xos tilini, unda yashirilgan ramziy tasvirni to'g'ri anglay turib, uni tushunish asarda yashiringan teran falsafiy mazmuni anglab yetish qiyin bo'ladi. Shuning uchun ham hikoyadagi badbo'y hidlar zamirida falsafiy talqin mavjud deb qaraymiz.

Adabiyotshunos Ulug'bek Hamdamov "Turfa ranglar uyg'unligi" nomli maqolasida yozadi: "Agar qahramon hayoti tanlab olingan rang orqaligina olishar ekan, unda shu rangga alohida e'tibor qaratilgani holda qolganlarga ham

ITALY

ITALY

yo'l berishga to'g'ri keladi. Toki o'quvchi ko'rsinki, asar qahramoni atrofida turfa xil ranglar bir edi, biroq taqdir uni shunday girdoblarga otdiki, oqibat uning ko'zlari, masalan, qoradan o'zgasini anglamay qoldi. Qolaversa, insonning hayoti boshdan oxir zulmatning ichida kechsa-da, uning orzulari ko'pincha yorug' bo'ladi".

Ko'rinyaptiki, ramz orqali, yoki yanada aniqroq aytsak, hikoyadagi "qora ranglar"da ham o'ziga xos falsafiy mulohazalar yotganligi bu fikrlar orqali ham isbotlash mumkin. Chunki hikoya qahramoni rassom cholning ilk satrlarida ranglar o'ziga xos tarzda ifodalansa-da, so'nggi rasmlarda qora rangning ortib borishidan asardagi hikoyaning o'zi ham lol qoladi va undan qandaydir ma'no izlashga intiladi.

U. Normatov qayd qilganidek: "Nihoyat, bizda ham hayot hodisalarini, realizm zaminida, badiiy tahlil-tadqiq etishga urinishlar bo'lyapti. Inson shaxsi, qalbining davlat, tuzum, ijtimoiy, mafkura, hatto din siyosatiga bo'ysunmaydigan g'aroyib jihatlarini talqin etishda yana o'zgacha tamoyillar ko'rinmoqda.

XULOSA

XX asr adabiyoti rivojida asrimiz so'nggi choragi alohida ajralib turadi. Bu davr adabiyotida jahon adabiyotidagi yetakchi an'analar u yoki bu darajada sezilarli ta'sir etayotganligini va bu hol ijobiy tomonga yuksalishini ko'rsatmoqda. Adabiyot inson taqdirini, uning eng murakkab olamini, ya'ni "men"ini tasvirlash an'anasini yuzaga chiqardi. Bu holatni nafaqat she'riyatda, balki nasrimizda ham ko'rishimiz mumkin. Shu jihatdan Nazar Eshonqul ijodini alohida qayd etish lozim. Yozuvchining asarlari murakkab taqdir egasi inson – uning ma'naviy, ruhiy olamini o'ziga xos uslubda talqin etadiki, bu esa kitobxon uchun noan'anaviy talqin tushunchasini ham shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Расулов А. Бадийлик – безавол янгилик. – Тошкент: Шарқ, 2007. 336 б.
2. Расулов А. Умри уволлар қиссаси // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 1999. – №6. – Б. 149–152.
3. Эшонқул Н. Ялпиз ҳиди. – Тошкент: Шарқ, 2008. 398 б.
4. Йўлдошев Қ. Ёниқ сўз. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006. 546 б

